

ПРЕКЪСВАНЕ И ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ТРАДИЦИЯТА *Българската литература в превод на чешки (1989-2010)*

Настоящият преглед на ситуацията около преводите на българска художествена литература на чешки език през последните двадесет години се основава преди всичко върху информацията, предоставена от преводачи, издатели и българисти, отговорили на анкетите, съставени за целите на изследването. С малки изключения, повечето преводачи и издатели се отзоваха с готовност на поканата да предоставят информация, свързана с техния опит в издаването на българска литература в Чехия. По-затруднено се оказа интервюирането на учените българисти, тъй като някои от тях, които не са специалисти конкретно в областта на литературата, а са например езиковеди или историци, предпочетоха да не участват в изследването с уговорката, че не следят ситуацията около рецепцията на българската литература в Чехия достатъчно задълбочено. Като цяло анкетите обхванаха достатъчен брой респонденти, за да може да се каже, че в изследването е застъпен опитът на преводачи в различни жанрове и от различни поколения, както и на издателства с различен профил. На анкетите отговориха четирима преводачи¹, трима издатели², двама българисти³. Всички те са чехи и живеят в Република Чехия, с изключение на един преподавател в Карловия университет в Прага, по произход българин, и на един преводач, който, макар да е чех по народност, от десетилетия живее в България.

Библиографията на българските книги в превод на чешки за разглеждания период е съставена с помощта на данни на Националната библиотека на Република Чехия в Прага, чиято информация може да се смята за най-пълна и надеждна. (В това отношение изследването дължи благодарност на д-р Ивана Сръбкова от Славянската библиотека към Националната библиотека на Република Чехия за съдействието ѝ при набавянето на библиографските сведения.) Освен това информацията е сравнена с базата данни на *UNESCO Index Translationum*. Така библиографската справка, приложена към този преглед, може да се смята за изчерпателна.

Списъкът на българските книги, публикувани в превод на чешки от 1990 г. насам, наброява по-малко от двадесет заглавия, и първият извод от този факт е, че това означава изключително крехко присъствие на нашата литература в чешка среда, особено като се има предвид, че между българската и чешката култура съществуват традиционно силни връзки още от края на XIX в. Същевременно тази ситуация е типична за рецепцията на българската литература в посттоталитарните страни и е предпоставена от пресищането след обилното, „планирано” издаване на книги от другите социалистически литератури в предходния период. В началото на 90-те години интересите на чешката читателска публика, както и издателските приоритети логично се преориентират към по-малко познати и по-труднодостъпни в предходните десетилетия литератури.

¹ Ивана Сръбкова, Людмила Кроужилова, Ору Бернщейнова, Ондржей Заяц.

² Представители на издателствата *Lidové noviny*, *dybbuk*, *Literární salon*.

³ Д-р Марцел Черни от Славянския институт към Академията на науките на Република Чехия и д-р Маргарита Симеонова от Карловия университет в Прага.

Така, след като през 1990 г. на чешки излизат четири български заглавия, чието публикуване обаче вероятно е било подготвяно по-отрано, до 2003 г. се появяват едва пет български книги.

При рецепцията на българската литература в Чехия е видима ясна времева динамика: след резкия срив през 90-те години на XX в. интересът към нашата литература се засилва около средата на първото десетилетие на настоящия век. Ако се съди по споделеното от анкетирания при това проучване преводачи и издатели, а и от рецензии и отзиви за български книги, появили се в чешкия печат през последните години, преодоляването на апатията към българската литература се дължи на постепенно нараждащия се интерес към случващото се в една чужда литература, намираща се в сходна ситуация и произхождаща от подобно литературно минало. Отговорите на анкетирания извеждат на преден план и друг важен фактор: в последните години се увеличават възможностите издателствата да кандидатстват за финансова субсидия при публикуването на преведени от български книги в различни национални (български и чешки) и европейски фондове.

Друга забележима характеристика на днешната рецепция на българската литература в Чехия е свързана с жанровите предпочитания. Превесът е на страната на прозата, макар да трябва да се отбележи и присъствието на поетически книги. След като още в самото начало на разглеждания период, през 1990 г., са публикувани книгите с избрани произведения на Миряна Башева и Петър Караангов, българска поезия се появява на чешки спорадично през няколко години: „Честен кръст“ на Борис Христов през 1993 г., избрана поезия на Дора Габе и на Пейо Яворов през 1997 г. и на Втъо Раковски през 2005 г., „Лapidариум“ на Георги Господинов през 2009 г.⁴ Откроима тенденция в преводната рецепция на българската литература в Чехия е и доминацията на произведения на съвременни автори над тези на „класиците“; това е видно при прегледа на поезията, потвърждава го и ситуацията при прозата: от началото на 90-те години насам в Чехия са публикувани книги на Георги Марков („Пражка пролет“, 1991), Виктор Пасков („Балада за Георг Хених“, 1997), Георги Господинов („И други истории“, 2004, и „Естествен роман“, 2005), Анжел Вагенщайн („Далеч от Толедо“, 2006), Алек Попов (избрани разкази под заглавието „Зелевият цикъл“, 2008, и „Мисия Лондон“, 2010)⁵. Върху съвременния български разказ е съсредоточена и появилата се през 2003 г. антология „Родихме се змейове“.

Основният агент, а може да се каже, и основният фактор за издаването на българска литература в Чехия, е преводачът. Той не само избира произведенията, които превежда, но и най-често сам осигурява публикуването им, като издирва най-подходящия за тях издател. Много често той е основна фигура и при организирането на промоцията на книгата след издаването ѝ. Чешките преводачи на българска художествена литература се оказват в твърде затруднена ситуация през 90-те години на миналия век, когато издателските политики и книжният пазар са особено негостоприемни за българската литература; към тези фактори трябва да добавим и настъпилото веднага след 1989 г. прекъсване на установените пътища, по които българската литература прониква дотогава в че-

---

⁴ В последните години трудността да се публикува поезия книжно частично се компенсира от публикации в специализираната периодика (така на чешки са се появявали стихове на Ани Илков, Надежда Радулова, Георги Господинов), както и от електронни публикации в литературни сайтове (така е публикувана поезия на Божана Апостолова и Димитър Кенаров). По отношение на рецепцията на българска литература в Чехия си струва да се спомене сайтът <http://www.iliteratura.cz>, който поддържа големи рубрики, посветени на отделните литератури, включително и на българската. Там се публикуват както художествени творби в превод, така и статии за рецензии за български книги, а също и актуална информация за събитията в българския литературен живот. В последно време чешката публика се запознава с български поети и чрез участието им в поетически фестивали (Кристин Димитрова, Димитър Кенаров).

⁵ В скоби са посочени годините на издаване на чешките преводи.

шка среда. Това довежда до рязък дисконтинуитет не само на рецепцията на българската литература в Чехия, но и на преводаческите поколения. Малцина от преводачите, работили в областта на художествения превод от български преди 1989 г., превеждат активно след това; като изключения можем да посочим Владимир Кржиж, превел през 1997 г. „Балада за Георг Хених” на Виктор Пасков, и Людмила Кроужилова, издала преводи на поезията на Борис Христов и Пейо Яворов през 90-те години. Ново преводаческо поколение започва да се формира едва през последните години, и макар почти всички интервюирани преводачи да посочват като свои предходници значимите имена на художествения превод от български през втората половина на ХХ в. като Хана Райнерова, Дана Хронкова, Злата Куфнерова, Властимил Маршичек... преводаческата дейност на тези две поколения е разделена понякога от цели десетилетия. Тъй като в Чехия съществува силна традиция на университетското славистично и българистично образование⁶, причината за стесняването на кръга на преводачите на българска литература в Чехия не може да се търси в липсата на нови поколения българисти, нито в слабости в академичното образование в областта на превода, а в липсващите или поне силно затруднени възможности за изява на преводаческия труд. За щастие в последните няколко години сякаш можем да наблюдаваме макар и бавното възстановяване на преводаческата традиция: към вече утвърдените имена от средното поколение като Людмила Кроужилова, Ивана Сръбкова, Владимир Кржиж се присъединяват дебютиращи преводачи като Онджей Заяц и Давид Бернщейн.

Съдейки по отговорите на анкетирани преводачи, тяхната мотивация да преведат българска литература произтича преди всичко от желанието им за професионална реализация в областта на българистиката. Причините да публикуват български книги в превод на чешки са свързани от една страна с възприемането на този труд като кауза, като професионален ангажимент както към българската, така и към чешката култура, а от друга - с личната удовлетвореност. На въпроса „Какво Ви мотивира да преведате българска литература” Ивана Сръбкова (превела „И други истории” и „Естествен роман” на Георги Господинов и „Зелевият цикъл” на Алек Попов”) отговаря: „Желанието да представя на чешката публика най-доброто от съвременната българска литература; да заинтригувам с тази т. нар. „малка” литература, писана на „малък” език, не само българистите и интелектуалците, но и широка читателска публика; чисто личната причина да си доставям радостта, която ми носи удоволствието от работата с добрия текст”. Подобен смисъл имат и отговорите на утвърдената преводачка на българска поезия Людмила Кроужилова („качествата на българската литература, съответно поезия; интересът ми към превода”).

Пречките и затрудненията пред преводаческия труд също могат да бъдат разглеждани в няколко посоки. Почти всички интервюирани посочват факта, че в Чехия художественият превод не е достатъчно добре заплатен и поради това не може да представлява основна професия. Практически чешките преводачи могат да се занимават с него само в свободното си време. Като още по-значима пречка се извежда затруднението за пряк досег с българския културен контекст, за достъп до актуална информация за случващото се в българската литература. Чешките преводачи подчертават, че в много голяма степен разчитат за такава информация на свои лични познати от българските литературни кръгове (сред източниците на информация се посочва също специализираната периодика, особено достъпната в мрежата, и изобщо интернет). Като сериозен проблем чешките преводачи посочват малкото възможности да посещават България в качеството си именно на преводачи, и необходимостта да търсят други възможности за пребиваване в страната, в рамките на които да осъществяват и преводачес-

---

⁶ В Чехия българистика се изучава в Карловия университет в Прага, в Масариковия университет в Бърно, в университета в Пардубице. С научни изследвания в областта на българистиката е ангажиран и Славянският институт към Академията на науките на Република Чехия.

ките си ангажименти. Липсата на преводачески стипендии и специализации се очертава като една от основните пречки в работата им. Други затруднения според анкетираните произтичат от контактите с институциите: Ивана Сръбкова посочва сред основните пречки в своята работа „бюрокрацията“, Людмила Кроужилова „пасивността на българската страна при популяризирането и подкрепата на преводи от български в чужбина“, Ондржей Заяц „незаинтересоваността от страна на културните институции, от което произтича липсата на заплащане на преводите“.

Трябва обаче да се подчертае, че повечето от интервюираните преводачи очакват ангажимент с проблемите на превода не само от страна на българските, но и на чешките институции и издателства. Изобщо от отговорите на преводачите, но и на издателите става видим фактът, че според тях публикуването на български книги в родината им е кауза, свързана не само с популяризирането на българската, но и с обогатяването на чешката култура. Може би поради сходството на двете литератури (откъм мащаби на книжния пазар и читателската публика), поради близостта в начина, по който те се съизмерват с „големите“ литератури, чехите, ангажирани с рецепцията на българската литература в родината си, гледат на нея като на равностоен партньор в един межкултурен диалог. Сред основните причини да се занимава с превод на българска поезия Ондржей Заяц, наскоро дебютирал с превода на „Лapidариум“ от Георги Господинов, посочва: „Усилието за обогатяване на чешката литература. Занимавам се и с чешка литература, особено с поезия, и смятам, че е важно тя да бъде в контакт с чужда поезия, и то не само с онази, писана на т. нар. „големи“ езици. Мисля, че българската литература има какво да предложи в чешкия културен контекст“. Подобно е мнението и на Ивана Сръбкова, която смята, че някои съвременни български автори са „на световно ниво“ и „често предлагат неща, които липсват в чешката литература“.

Неголемите мащаби на чешкия книжен пазар обаче са и причина за затруднения при проникването на българската литература в тамошния културен контекст. По мнението и на издатели, и на преводачи, и на българисти, да се привлече вниманието на чешкия читател към книга от недотам популярна литература като българската, е трудна задача. Представителите на издателствата, публикували български книги в разглеждания период, са единодушни, че издаването им без субсидия носи висок финансов риск. Те посочват също, че публикуват българска литература без очакване за финансова печалба. Като основна мотивация да отпечатат българска книга издателите сочат престижа да включат в каталога си стойностно произведение от още една европейска литература. Би могло при това да се обобщи, че тези нагласи не зависят от мащаба или профила на издателството. Всъщност трудно може да се състави „профил“ на издателствата, публикуващи българска литература в Чехия, защото немногото на брой български книги излизат в разнотипни издателства. Поредицата на Обществото на приятелите на южните славяни в Чешката република например, където са публикувани книгите на Дора Габе и Вълчо Раковски, както и антологията „Родихме се змејове“, е предназначена за славистична литература и преводи от славянски езици; специализирано е и издателство *Euroslavica*, където са издадени книги на Георги Марков, Борис Христов, Пейо Яворов. Издателство *Literární salon*, където е публикувана стихосбирката „Лapidариум“ на Георги Господинов, е, може да се каже, камерно издателство, издаващо единствено дебютни стихосбирки. Издателство *Havran*, което публикува „Далеч от Толедо“ на Анжел Вагенщайн, и *dybbuk*, където излиза сборникът с разкази на Алек Попов, са неголеми издателства, ориентирани основно към некомерсиална художествена литература и хуманитаристика, с подчертано отношение към преводната литература. Тя представлява централен интерес и сред доста по-обемната продукция на *Volvox Globator*, издало „Балада за Георг Хених“ от Виктор Пасков. *Lidové noviny*, отпечатало двете прозаически книги на Георги Господинов, е голямо издателство, публикуващо чешка и преводна литература в различни жанрове. Трябва обаче да подчертаем, че в Чехия присъствието на новоиздадената книга в културния

контекст не зависи толкова от мащабите на издателството, колкото от активността и политиката му на промоция на публикациите. В последните няколко години се наблюдава все по-голям ангажимент на издателствата с популяризирането, с механизмите на рецепция на отпечатаните от тях български книги. (Пак в последните години, според свидетелствата на някои преводачи, започва да се засилва издателският интерес към българската литература, и макар и все още единични, се появяват случаи, при които самите издателства търсят подходящи за издателската им политика български книги, които да публикуват. Очертава се и тенденцията на издателска политика, ангажирана с последователното представяне на конкретен автор в чешка среда - пример за това са издателствата *Lidové noviny* и *dybbuk*.) Усилията на издателите са насочени към това да представят българските книги като важни и интересни факти в съвременния литературен живот и отвъд националния контекст, от който произлизат; очевиден е стремежът интересът към българските заглавия да надхвърли естествената си публика от българисти и слависти и да обхване по-широка читателска аудитория. Такъв тип рецепция през последните години може да се наблюдава около книгите на Георги Господинов и Алек Попов.

И издатели, и преводачи акцентират върху важноста на това новоизлязлата преводна книга да бъде забелязана и обсъдена както от специализираната литературна и културна периодика, така и от ежедневната преса и изобщо от медиите. Много от интервюираните за това изследване извеждат медийната реакция като особено важна за успешната рецепция на преводното заглавие (на въпроса от кого в най-голяма степен зависи промотирането на българските книги, Ору Бернщейнова, преводачка на „Далеч от Толедо“ на Анжел Вагенщайн, казва: „Мисля, че при множеството издавани днес заглавия най-важно е читателят изобщо да разбере, че определен превод е излязъл - следователно, от журналистите“). От няколко години насам появата на български книги на чешки се отбелязва с рецензии, отзиви и интервюта с авторите и в специализираната⁷, и в неспециализираната преса⁸, както и от станциите на Чешкото радио. Би могло да се каже, че след един немалък период от време българската литература постепенно става в чешка среда обект на интерес, съизмерим с този към останалите източноевропейски и изобщо типологически сходните литератури - това сочи и споделяният от интервюираните издатели опит във връзка с тиражите и отзивите за публикуваните от тях български книги.⁹

По общото мнение и на преводачи, и на българисти, и на издатели, един от най-ефективните начини за привличане на интерес към преводното заглавие е срещата на публиката с автора. Според свидетелствата в анкетите именно във връзка с това издателствата най-често се обръщат за съдействие към Българския културен институт в Прага. От казаното във въпросниците може да се съди, че между българските институции той се явява партньорът, с който издатели и преводачи общуват най-интензивно и непосредствено. На неговото съдействие разчитат както при осъществяването на

---

⁷ Публикации в областта на съвременната българска литература (както рецензии и отзиви за новоизлезли в превод на чешки книги, така и обзорни статии и художествени произведения от български автори) през последните няколко години са публикувани в авторитетни литературни и културни издания като *Tvar*, *Host*, *Aluze*, *A2*, *Literární noviny*, *Obrys-Kmen*. На южнославянските култури е посветено специализираното списание *Slovanský jih*.

⁸ Към българската литература интерес имат *Lidové noviny* и *Hospodářské noviny*.

⁹ Интересен пример за възприемане на преведена от български книга в чешка среда представлява рецепцията на стихосбирката „Лapidариум“. Макар, както вече бе споменато, поезията най-трудно да намира пътища към чешкия читател, след появата си в превод книгата бе прочетена от чешката литературна критика изключително задълбочено и доброжелателно, което вероятно се дължи на факта, че специалистите откриват в нея поетика, нетипична за съвременната чешка поезия. Този случай добре илюстрира тенденцията от последните години читатели и специалисти да се отнасят с интерес към преводната книга, щом тя попадне в полезнието им.

промоцията на вече излезлите книги, така и за подкрепа за предстоящите си проекти и за насоки как биха могли да кандидатстват за финансова субсидия за тяхната реализация. Освен чрез самостоятелните си инициативи, Българският културен институт се ангажира с представянето на българската култура в чешка среда и като партньор на чешки културни институции и инициативи (международни панаири на книгата, литературни фестивали и т.н.). От отговорите на анкетите може да се съди, че чешките българисти го възприемат като естествен център за популяризацията на българската култура в Прага.

Другата българска културна институция, към която чешките издатели и преводачи се обръщат, е Национален фонд „Култура“, контактите с който явно се засилват през последните години. Субсидии за издаване на български книги на чешки издателите получават и в родината си, по програмите за подпомагане на преводната литература на Министерство на културата на Република Чехия; всъщност през последното десетилетие най-много преводи на български книги са субсидирани именно оттам.

Прави впечатление, че докато издателите са по-скоро удовлетворени от сътрудничеството си с българските културни институции, преводачите имат и забележки, и по-точно изисквания към тях. Това вероятно се дължи на факта, че те имат дълготрайни отношения с тези институции, които не се изчерпват с издаването на една конкретна книга, а са свързани с постоянен професионален интерес.

Като важен източник, към който се обръщат при нужда от информация за българската литература издателите, а и преводачите, се сочат катедрите по българистика в чешките университети, както и българските лектори там. Традиционно авторитетно място за информация, а и за достъп до български книги, е Славянската библиотека към Националната библиотека на Република Чехия.

От опита и наблюденията, споделени в анкетите, проведени за изследването, може да се съди, че успешната рецепция на българската литература в чешкия културен контекст изисква постоянство и последователни усилия. Основният фактор за насърчаването на интереса към българската литература в Чехия са усилията на преводачите. Техният ангажимент към българската литература може да бъде стимулиран, а и улеснен най-вече чрез осигуряването на по-пряк достъп до информация за актуалните събития в българската литература. Преводачите биха приветствали учредяването на стипендии за преводачески специализации в България, умножаването на възможностите да посещават страната именно във връзка с преводаческата си работа. Провежданите през последните две години от Министерство на културата международни срещи на преводачите на българска художествена литература явно се оценяват като успешна стъпка в тази посока. Тъй като нуждата от актуална информация се очертава като основен проблем, може би създаването на информационен сайт, предназначен за преводачите на българска литература, би бил най-бързо осъществимата помощ в това отношение. Важно е също да бъдат поддържани лекторатите по българистика, както и да се подпомага книгообмена с чешките библиотечни институции. За преводачите и за издателите е важно процедурите за кандидатстване по програми за субсидиране на преводи да бъдат максимално облекчени откъм бюрокрация.

След силното редуциране на интереса към българската литература, настъпило в чешкия литературен контекст през 90-те години на XX в., последните години сякаш бележат бавното, все още крехко възстановяване на традицията в чешката рецепция на българската литература. Само целенасочените усилия на чешките преводачи и издателства, както и на българските културни институции могат да доведат до това след още няколко години появата на българска книга на чешки да не бъде необичайно и единично събитие, а част от многообразието на книжния пазар.